

Нима учун мусулмонлар Ҳаж маросимини адо этишади?

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Албатта ҳамд-мақтovлар Аллоҳгадир. Биз Ундан ёрдам беришини ва гуноҳларимизни ке-чиришини сўраймиз. Гуноҳларимиздан ҳамда қилмишларимизнинг ёмонлигидан Аллоҳдан паноҳ тилаймиз. Аллоҳ кимни ҳидоят қилган бўлса, бас - уни ҳеч ким адаштира олмайди ва кимники У адаштирган бўлса, бас - унинг ҳидоят қилувчиси йўқ. Гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, У ягонадир, Унинг бирон шериги йўқ ва Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Унинг бандаси ва элчисидирлар.

Ҳаж... Аллоҳ Таоло моддий жихатдан ва жисмонан қодир бўлган ҳар бир мусулмон эркак ва аёлга умри давомида бир марта ҳаж ибодатини адо этишни фарз қилган. Ҳаж Исломнинг беш устунларидан биридир. У ҳижратнинг, яъни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккадан Мадинага чиқиб кетганинг олтинчи йилида фарз бўлган. Ҳажнинг фарзлигини инкор этадиган мусулмон коғирга айланади. Ҳаж қилишга имкони бўла туриб, уни адо этмаган киши Қиёмат куни жавобгар бўлади.

Аллоҳ Таоло марҳамат қиладики:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

«Йўлга қодир бўлган одамлар зиммасида Аллоҳ учун Байтни ҳаж қилиш (фарзи) бордир» (Оли Имрон сураси, 97-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар:

«Ислом беши үстунга бино қилинган: «Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳнинг элчиси», деб гувоҳлик бериши, намозни барпо қилиши, закотни ўтаси, Маккага ҳаж қилиши ва Рамазон ойида рўза тутиши» (Бухорий ва Муслим ривоятлари).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳажни «ибодатнинг чўққиси» деб атаганлар. Аллоҳ Таоло Ҳажни гуноҳ ва зулм қилмаган ҳолда адо этган мусулмоннинг ўтган барча гуноҳлари ўчирилишини, натижада у худди янги туғилган гўдак каби бегуноҳ одамга айланишини ваъда қилган.

Ҳаж ва Умранинг фазилат ва фойдалари

Ҳаж ва Умра (кичик ҳаж) мусулмонларнинг амалга оширишлари тарғиб этилган солиҳ амаллардандир. Кўпчилик мусулмонлар ушбу тақво амалини адо этишга ошиқадилар. Аммо баъзилар вафот топгунларига қадар ҳам уни адо қилишга имкон топа олмайдилар. Бунга уларнинг умрлари қисқалиги ёки уни адо этиш учун маблағ жиҳатидан ҳеч қачон қодир бўлмасликлари сабаб бўлади.

Ҳажни адо этиш Аллоҳнинг мусулмонлардаги ҳаққидир. Мол-дунё ва бошқа керакли воситаларга эга бўлганларнинг барчасига ушбу ҳажни адо этиш вожиб бўлади. Аллоҳ Таоло шундай деган:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

«Йўлга қодир бўлган одамлар зиммасида Аллоҳ учун Байтни ҳаж қилиш (фарзи) бордир. Кимда-ким (буни) инкор этса, бас, албатта, Аллоҳ оламлардан беҳожатдир» (Оли Имрон сураси, 97-оят).

Абу Ҳурайра разияллоху анху ривоят қиладилар: «Бир қуни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан: «Энг ағзал амал қайси?», - деб сўралди. У киши: «*Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтириши*», - деб жавоб бердилар. Сўровчи одам: «Ундан кейин-чи?» - деб сўради. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам: «*Аллоҳ йўлида жиҳод қилиши*», - деб жавоб бердилар. Сўровчи одам: «Ундан кейин энг яхши нарса нима?» - деб яна савол берди. У киши: «*Ҳажжи мабрур* (яъни, гуноҳлардан холи ҳамда Аллоҳнинг қабули ва ризоси билан тақдирланган нуқсонсиз ҳаж)», - деб жавоб қилдилар» (Имом Аҳмад ривоятлари).

Абу Ҳурайра разияллоху анху ривоят қиладилар: Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам дедилар: «*Аллоҳнинг розилиги учун ҳажни адо этган ҳамда бўзук ишлар ва гуноҳлардан четлашган киши ҳаждан худди онасидан тугилгандек барча гуноҳлардан пок бўлган ҳолда қайтади*» (Бухорий ва Муслим ривояти).

Кунлардан бир қуни Оиша разияллоху анҳо: «*Ё Расулашто, соллаллоҳу алайҳи васаллам! Жиҳод амалларнинг энг ағзалидир. Шундай экан, биз (аёллар) ҳам унда фаол бўлмаган ҳолда иштирок этишимиз керакми?*» - дедилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам жавоб қилдилар: «*Сизлар учун энг яхши жиҳод ҳажжи мабрурдир*» (Бухорий ва Муслим ривоятлари).

Абу Ҳурайранинг ривоят қилишларича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам: «*Ҳаж қариялар, заифлар ҳамда аёллар учун жиҳоддир*», - деб айтганлар (Ушбу ҳадис Насбуъ томонидан ривоятчиларнинг сахих силсиласи билан келтирилган).

Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоху анҳумо ривоят қиладилар: Бир киши Арафот тоғидаги адирда ўз маркабини миниб кетаётib, ногаҳон қулаб тушди ва вафот этди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам: «*Унинг танасини ювинглар, боши билан юзини очик қолдириб, эҳромда* (ҳожилар киядиган икки бўлак мато - таҳририят изоҳи) *кўминглар. Қиёмат қуни у талбия* (ҳожи овозини чиқариб, «Лаббайкаллоҳумма лаббайк...», деб айтадиган сўзлар - таҳририят изоҳи) *айтган ҳолда тирилади*», - дедилар (Бухорий ва Муслим ривоятлари).

Ҳаж кимларга фарз?

Қуйидаги шартлар мавжуд бўлган ҳар бир инсон учун ҳаж қилиш фарздир:

- 1. Ислом, яъни мусулмон бўлиш;** Ҳаж кофирга фарз эмас.
- 2. Оқил бўлиш;** Ҳаж ақлан заиф ва руҳан хаста одамга фарз эмас.
- 3. Озод бўлиш;** Ҳаж қулга фарз эмас, чунки у ўз хожасининг мулкидир.
- 4. Балоғат ёшига етган бўлиш;** Ҳаж ёш болага фарз эмас. Мабодо ёш бола ҳаж қиласа, ундан ҳажни адо этиш мажбурияти соқит бўлмайди ва у балоғат ёшига етганидан сўнг яна бир бор ҳажни адо этиши лозим бўлади.
- 5. Сафарга қодир бўлиш;** Ҳаж қилиш жуда камбағал одам учун фарз эмас.
- 6. Йўлнинг бехатар бўлиши;** Агар кема ёки бошқа маркаб (транспорт воситаси) турини хатар остига қўядиган уруш кетаётган бўлса, ёки йўлда нокулайликлар бўлса, ё эса бошқа хавфли вазиятлар мавжуд бўлса, у ҳолда ҳажни адо этиш фарз бўлмайди.

Мусулмон киши ҳаж қилишга қодир бўлсаю, бироқ кексалиги ёки касалмандлиги сабабли уни адо эта олмаса, бошқа бирон кишини ўз номидан ҳаж қилишга юбориши мумкин (буни «ҳажжи бадал» дейилади - таҳририят). Аёл кишига ҳаж сафарида ўз эри ёки маҳрами (у аёлга уйланиши мумкин бўлмаган эркак қариндоши) ҳамроҳ бўлиши керак.

Балоғатга етган мусулмон киши учун умри давомида ҳажни фақат бир марта адо этиш фарздир. Агар бир марта тўғри адо этилса, қайтадан ҳаж қилиш лозим саналмайди.

Ҳаж ибодатининг тарихи

Иброҳим алайҳиссалом Намруд ибн Кањон исмли золим подшоҳ ўз одамларига барча янги туғилган чақалоқларни ўлдиришни ҳамда одамлар тош ва бут-санамларга сифинишларини буюрган кунларда дунёга келдилар. Намрудга фолбин ва мунажжимлар: «Сенга тобеъ бўлган одамлар орасида хукмронлигинг ниҳоясига етишига сабабчи бўладиган бир бола туғилади», - деганлари боис, у қўрқиб кетган эди. Бироқ Аллоҳ Таоло Иброҳимни золим подшоҳнинг қўлидан асрари.

Болалик чоғларида у киши Ҳақни топишни жуда қаттиқ истардилар. Ҳатто бир куни тунда осмонни томоша қилаётib, Иброҳим алайҳиссалом бошқа юлдузлардан ажралиб турган ўзига хос бир юлдузни пайқаб қоладилар ва: «Мана шу - Раббим», - деб айтадилар.¹ Бироқ, юлдуз ботиб кетгач: «Мен ботиб кетгувчиларни ёқтирмайман», - дейдилар. Қуёш ва Ой билан ҳам худди шундай воқеа содир бўлганидан сўнг Иброҳим:

إِنِّي وَجَهْتُ وَجْهِي لِلَّهِ فَطَرَ الْسَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

«Мен тўғри йўлни танлаган ҳолимда юзимни осмонлар ва Ерни ихтиро этган Зотга қаратдим. Мен мушриклардан эмасман», - дея эълон қиласидилар (Анъом сураси, 75-79 оятлар).

Иброҳим алайҳиссалом пайғамбар бўлганларидан сўнг одамларни ягона Аллоҳга ибодат қилишга чақиридилар. Бироқ, одамларнинг барчаси, жумладан у кишининг оталари ҳам, бундан бош тортишди. Бир куни оталари ва бошқа одамлар йўқликларида Иброҳим болтани олиб, бутхонадаги барча бутларни синдириб ташладилар ва фақат энг катта бутни қолдирдилар. Мушриклар буни пайқаганларидан сўнг Иброҳимдан: «Буни ким қилди?» - деб сўрашди. Иброҳим эса: «Энг катта бутдан сўранглар», - деб жавоб қиласидилар. «Нима учун сизлар ҳатто гапира олмайдиган, қимиirlай олмайдиган ёки тушунмайдиган нарсаларга ибодат қиласизлар?» - дейдилар Иброҳим. Мушриклар ғазабланиб, у кишини оловга ташлаб ўлдирмоқчи бўладилар. Лекин Аллоҳ Иброҳимни яна асрайди.

Кейинроқ Иброҳим алайҳиссалом Шом (Сурия), Фаластин ва Мисрга сафар қиласидилар.

Иброҳим алайҳиссаломнинг Сора ва Ҳожар исмли иккита аёллари бўлган. У кишининг биринчи фарзандлари Ҳожардан бўлган Исмоил эди. Ундан кейин Сорадан Исҳоқ исмли ўғил кўрганлар.

Маккага сафар

Аёллари Ҳожардан чиройли ўғил - Исмоил туғилгач, Аллоҳ Таоло Иброҳим алайҳиссаломга Ҳожар ва Исмоилни олиб, уйни тарқ этишини амр қиласиди. Улар Сафо ва Марва деб аталувчи икки кичик тепалик яқинидаги экин ўсмайдиган кимсасиз водийга етиб келгунча узоқ сафар қиласидилар. Бу жойни биз ҳозирда Макка деб биламиз. Ўша даврда Макка қурғоқчилик хукм сурган, ташландик ва гиёҳ унмайдиган макон эди. Иброҳим алайҳиссалом аёллари ва ўғилларига фақатгина битта чарм халтада бир неча дона хурмо ҳамда сувли мешни қолдириб, уларни тарқ этишга буюриладилар.

Иброҳим алайҳиссалом ортга қайта бошлаганларида, Ҳожар онамиз: «Бизларни бирон тириклик ёки бошқа нарса бўлмаган бу водийга ташлаб қаерга кетаяпсиз?» - деб орқаларидан эргашадилар. Ҳожар бу савонни қайта-қайта такрорлайдилар, аммо Иброҳим алайҳиссалом уларга бирон нарса деб жавоб бермайдилар. Шунда Ҳожар: «Аллоҳ сизни шу ишни қилишга буюрдими?» - деб сўрайдилар. Иброҳим алайҳиссалом: «Ҳа», - дейдилар. Шунда Ҳожар:

¹ Изоҳ: Иброҳим алайҳис-салом бу сўзларни эътиқод қилиб эмас, балки юлдуз, ой ва қуёшли илоҳ деб сифинаётган мушрикларга танбех бўлсин, деб айтгандилар.

«Ундаид бўлса, У бизни бу ерда ҳалок бўлиб кетишимизга йўл қўймайди», - дейдилар. Шу сўзларни айтиб, Ҳожар Иброҳим алайҳиссалом қолдириб кетган жойга қайтиб борадилар.

Иброҳим алайҳиссалом тоғнинг Ҳожар ва Исмоилга кўриниши қийин бўлган тор сўқмоғига етгунча юришда давом этадилар. Ўша ерда тўхтаб, Байтул Ҳаром томонга юзланадилар ва қўлларини кўтариб, мана бу дуони ўқийдилар:

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَأَجَعَلْنَا أَفِدَّةً مِنَ النَّاسِ هَوَى إِلَيْهِمْ وَأَرْزُقْهُمْ مِنَ الْثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

«Эй Раббимиз! Мен зурриётимдан (бир қисмини - ўғлим Исмоил ва унинг онаси Ҳожарни) Сенинг ҳурматли Байтинг ҳузуридаги экин ўсмайдиган бир водийга жойлаштирдим. Эй Раббимиз! (Улар) намозни мукаммал адо этсинлар, деб (шундай қилдим). Бас, Сен ўзинг одамларнинг дилларини уларга мойил қилиб қўйгин ва уларни (барча) мевалардан озиқлантиргин, шояд (шунда) шукр қилсалар» (Иброҳим сураси, 37-оят).

Замзам булогининг очилиши

Кўп ўтмай, ҳали чақалоқ бўлган Исмоил чанқайди ва сув ичишни хоҳлаб йиғлай бошлайди. Ҳожар онамиз нима қилишни билмай, сув қидириб бир у тепаликка, бир бу тепаликка 7 марта югурадилар. Шунда Аллоҳ Таоло мўъжиза содир қиласи - Исмоилнинг оёқлари остидаги ердан булоқ отилиб чиқа бошлайди...

Ибн Аббос разияллоҳу анҳу ривоят қилишларича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Мана бу икки тоз ўртасида саъӣ қилишининг келиб чиқиши мана шундандир», - деганлар.

Ҳожар онамиз бу ҳолатни узоқдан кўриб, югуриб келадилар. Шундай қилиб, уларнинг ҳаётлари сақланиб қолади.

Хос туши

Иброҳим алайҳиссалом ўз ерлари ва қавмларини тарк этганларида Аллоҳ Таолодан солиҳ фарзанд ато этишини сўраган эдилар. Шундан сўнг Аллоҳ Таоло у кишига Исмоил исмли солиҳ фарзанд хушхабарини беради. Исмоил у кишининг тўнғич ўғиллари эди. У Иброҳим алайҳиссалом олти ёшга тўлганларида дунёга келган. Исмоил алайҳиссалом ўсиб чиройли бола бўлиб қолган пайтларида Иброҳим алайҳиссалом ўғилларини қурбонлик қилишга буюрилганлари ҳақида туш кўрадилар. Улар бу туш ҳақида Исмоилга айтиб берадилар.

قَالَ يَبْنَيْ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْهَلْكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَتَأْبَتِ أَفْعَلْ مَا تُؤْمِرُ سَتَحْدِدُنِي

إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الْصَّابِرِينَ

«У (яъни, Иброҳим алайҳиссалом): «Эй, ўғилчам, мен тушимда сени (қурбонлик учун) сўяётганимни кўрмоқдаман. Энди сен ўзинг нима раъй (фикр) қилишингни бир ўйлаб кўргин», - деди. Лекин унинг ўғли довюрак бола эди. У отасига деди: «Эй, отажон, сизга (тушингизда Аллоҳ томонидан) буюрилган ишни қилинг. Иншоаллоҳ, мени сабр қилувчилардан топурсиз» (Софбот сураси, 103-оят).

Аммо Аллоҳ Таоло Иброҳим алайҳиссаломга фарзандларини қурбон қилдирмади. Иброҳим алайҳиссалом қурбонлик учун мўлжалланган жойга етиб келиб, ўғилларининг бўйнига

пичоқни қўйганларида Аллоҳ қурбонликни охирига етказишдан тўхтатиб қолди. Шундан сўнг Аллоҳ Таоло унинг ўрнига қурбонликка сўйилиши учун бир жонлиқ юборди.

Аллоҳ Таоло Иброҳим алайҳиссаломнинг ўз суюкли фарзандини қурбон этишга тайёр эканлигидан шу даражада рози бўлдики, мўминларга бу кунни Ийдул-Азҳо (Қурбонлик байрами) деб нишонлашни буюорди. Ҳар йили бутун дунё мусулмонлари Иброҳим алайҳиссаломнинг Аллоҳга бўлган иймонларини эслаш учун жонлиқ қурбон қиласидилар.

Каъбанинг бунёд этилиши

Иброҳим алайҳиссалом ва уларнинг ўғиллари Исмоил алайҳиссалом Байтуллоҳни (Каъбани) қуришликка буюриладилар ва бу ишни қандай амалга ошириш борасида Аллоҳ Таоло уларга кўрсатма беради. Улар яқин атрофдаги тепаликлардан тош келтириб, ишга киришадилар. Иброҳим алайҳиссалом ушбу муборак макон ва унинг аҳли ҳаққига дуо қиласидилар:

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلَ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ الْسَّمِيعُ الْعَلِيمُ
رَبَّنَا وَأَجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتَنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ

الْتَّوَابُ الْرَّحِيمُ

«Қачонки, Иброҳим ўз ўғли Исмоил билан биргаликда Уй (Байтуллоҳ) нинг пойдеворини кўтарар эканлар, (шундай дуо қиласидилар): «Эй, Раббимиз, биздан (ушбу ишимизни) қабул айла. Албатта Сен эшитувчи ва доно Зотдирсан! Эй, Раббимиз, бизни ўзингга бўйинсунувчи қиалгин ва зурриётимиздан ҳам Сенга итоат қиласидиган уммат (чиқаргин)! Шунингдек, бизга (ҳажга доир) ибодатларимизни кўрсатиб бер ва тавбаларимизни қабул эт! Албатта Сен тавбаларни қабул этувчи, раҳмли зотдирсан» (Бақара сураси, 127-128-оятлар).

Шунингдек, Иброҳим алайҳиссалом ўз қавмлари - Макка аҳолиси орасидан Аллоҳнинг динини таълим берадиган пайғамбар туғилишини сўраб дуо қиласидилар. Уларнинг дуолари ижобат бўлади - уларга пайғамбар юборилади. Юборилган пайғамбар тили ва ирқидан қатъий назар барча одамларга пайғамбар қилиб юборилган эди. Унинг исми Мұхаммад эди. У Исмоил алайҳиссалом авлодидан бўлиб, барча пайғамбарларнинг муҳри ва Аллоҳнинг бутун инсониятга юборган охирги пайғамбари эди.

Илк ҳаж чақириги

Аллоҳ Таоло Иброҳим алайҳиссаломга Каъбани у ерда ибодат қилишга келганлар учун поклашни ва одамларни ҳаж қилишга чақиришни амр қиласиди. Бугунги кунда миллионлаб одамлар ҳар йили пайғамбарлар Иброҳим ва Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари бўлган чақириққа ижобат қилиб бу ерга келадилар.

Ўша замондан буён Ер юзининг турли бурчакларида яшовчи имконият ва саломатлиги яхши бўлган барча мусулмонлар зиммаларига умрларида бир марта ҳаж ибодатини адо этиш фарз қилинган.

Ҳаж ва умра қандай адо этилади?

Биринчи: Поклик ибодатdir. Покланиш ҳам ўз-ўзидан яхши амал саналади. Боз устига Исломда бу диний мажбурият ҳамдир. Ҳожи әҳром кийишидан олдин тирноқларини олиши,

мүйлабларини қисқартириши, танасидаги ортиқча тукларни олиб ташлаши ва ғусл қилиши лозим. Шундан сүнг ҳожи ҳаж либосини кийиб, әхром ҳолатига киради ва «мийқот» номи билан танилган маҳсус белгиланган жойларнинг биридан ҳажга ният қиласы.

Масжидул-Ҳаром томон борар экан, ҳожи овозини чиқариб: «Лаббайкаллоҳумма лаббайк...», - дея талбия айтиб кетади. Ҳожи сафари давомида талбияни тез-тез такрорлаб туриши керак.

Ҳожи әхром ҳолатига кирганда, ҳажнинг қайси турини адо этмоқчилитини ният қилиши лозим. Ҳажни қуидаги уч хил турнинг бирини ният қилиш билан амалга оширишга киришилади:

﴿**Ат-Таматтуъ нияти:** Таматтуъни ният қилган ҳожи мийқотда әхромга кираётганида, аввал умрани ният қиласы, шундан сүнг Макка томон йўл олади. Умрани адо этганидан сүнг ҳожи әхром ҳолатидан чиқади ва ҳаж бошланишини кутади. Ҳаж бошланганда ҳожи Маккада яна қайтадан әхром ҳолатига кириб, ҳажни адо әтишга киришади.²

﴿**Ал-Қирон нияти:** Бунда ҳожи мийқотда умра ва ҳажни баб-баравар адо әтиш нияти билан әхромга киради. Бу ҳолда у Маккага киргач, даставвал умрани адо этади. Шундан сүнг то ҳажни ҳам охиригача адо этмагунича әхром ҳолатида қолиши керак бўлади.³

﴿**Ал-Ифрод нияти:** Ҳожи мийқотда фақат ҳажнинг ўзини адо әтиш нияти билан әхромга киради.⁴

Иккинчи: Ҳожи «Ат-Таматтуъ» ёки «Ал-Қирон»ни ният қилган бўлса, Маккага етгач, энг биринчи умрани адо әтиши керак бўлади. Умра қуидагича адо этилади:

Ҳожи Каъбанинг «Қора тош» ўрнатилган бурчагидан бошлаб, Каъбани етти марта айланиб чиқади. Бу «тавоф» деб номланади. Шундан сүнг у Мақоми Иброҳимда 2 ракаат намоз ўқийди. Намоз ўқиб бўлгандан кейин Замзам сувидан бир оз ичиш суннат амали ҳисобланади. Шундан сүнг ҳожи Сафо ва Марва тепаликлари томон қараб кетади ва улар орасида етти марта саъй киласи. Агар ҳожи «Ат-Таматтуъ» қилаётган бўлса, саъй амалини тугатиб бўлибоқ сочини олдириб (ёки ҳамма томонидан бир хилда қисқартириб), әхромдан чиқиб туради. «Ал-Қирон» қилаётган ҳожи эса әхром ҳолатида қолаверади.

«Ифрод» қилувчи ҳожи ҳам Маккага әхром кийган ҳолатича киради. У ҳам Каъбанинг атрофида айланиб, тавоф қиласи. Бироқ буни умранинг бир қисми сифатида эмас, балки Масжидул-Ҳаромга салом (хурмат) тарзида амалга оширади.

Учинчи: Зулхижжа ойининг 8-куни. Бу куни ҳажнинг асосий амаллари бошланади. Ҳожи әхром ҳолатида Мино томон йўл олади. Бу кун «Явмут-тарвияҳ» деб номланади. Ҳожи Минода бутун кундуз ва кечани ибодат билан ўтказиб, ўзини Арафотга чиқишга тайёрлайди. У пешин ва аср намозларини қаср килиб, 2 ракаатдан ўқийди. Шом намозини одатдагидек 3 ракаат, хуфтон намозини эса яна қаср килиб, 2 ракаат қилиб ўқийди.

Тўртинчи: Зулхижжа ойининг 9-куни. Ушбу кун бутун оламда «Арафа» деган ном билан машҳур бўлган муқаддас кундир. Бу кунни ҳажда «Явмул-вуқуф», яъни «турниш куни» деб номланади. Арафа куни ҳажнинг энг асосий рукни - Вуқуфи Арафот адо этилади. Шу куни ҳожи бомдод намозини Минода ўқийди. Куёш чиққач, Арафот водийси томон йўл олади. Арафотта у туш вақтида кириб келиши лозим. У ерга келганидан сүнг ҳожи тез-тез талбия айтишда давом этади ҳамда ўзини Аллоҳга дуолар қилишга бағишлиайди. У Арафот худудининг ичидали-

² «Таматтуъ» сўзи баҳраманд бўлиш, деган маънени билдиради. Бу турли ҳажда ҳожи умра билан ҳаж ўртасида әхромдан чиқиб, то ҳаж вақти киргунча баъзи дунёвий имтиёзлардан баҳраманд бўлиб юради.

³ «Қирон» дегани яқинлаштироқ, бирга қилмоқ деган маънода бўлиб, ҳожи ҳаж билан умрани бир-бирига кўшиб олиб боргани учун бу амални «қирон» дейилади.

⁴ «Ифрод» деган сўз яккалаш маъносидадир. Ҳожи фарз ҳажнинг якка ўзини бажо қилгани учун бу турдаги ибодат «ифрод» деб аталган.

гига ишончи комил бўлиши керак. Ҳожи Арафот водийсида бўлганда, пешин билан аср намозларини қаср ва жамъ қилиб пешин намози вақтида ўқийди. Ҳар бир мусулмон ҳожи бу ноёб ва қимматли лаҳзаларни ниҳоятда ғанимат билиши ва бу соатларни Аллоҳга кўп дуо-ильтижолар, ибодату тиловатлар билан ўтказмоғи даркор. Кечқурун қуёш ботгач, ҳожи Арафот майдони ва Мино оралиғида жойлашган Муздалифа томон йўл олади. Ҳожи шом намозига хуфтон намозини қаср қилган ҳолда қўшиб, Муздалифада жамъ қилиб ўқийди. Шундан сўнг у тунни Муздалифада дам олиш ва намозлар ўқиш билан ўтказади.

Бешинчи: Зулхижжа ойининг 10-куни. Бу қун бутун дунё мусулмонлари ўртасида Ийдул-Азҳо (Қурбонлик байрами) деб ном олган. Уни яна «Явмун-Наҳр», яъни «Қурбонлик куни» деб ҳам аташади. Бомдод намозидан сўнг - ҳали қуёш чиқмасидан туриб, ҳожи Муздалифани тарк этади ва Мино томон йўл олади.

Минога етиб келиши билан у Жамротул-Ақоба номли тош устун олдига боради. Бу Минода жойлашган учта устуннинг энг каттасидир. Ҳожи етти дона майда тошчаларни олиб, ўша устунга қарата отади. Ҳар бир тошчани отаётганда «Аллоҳу Акбар!» дейди. Агар у ҳажни «Ат-Таматтү» ёки «Ал-Қирон» нияти билан адо этаётган бўлса, қурбонлик учун мўлжалланган ҳайвонни қурбон қилиши лозим бўлади. Фақат ҳажнинг ўзини, яъни «Ал-Ифрод»ни ният қилган одам эса бундай қилиши шарт эмас. Мана шу ўринда барча ҳожилар эҳром ҳолатидан чиқадилар ва соchlарини калталатадилар ёки таги билан қириб ташлайдилар.

Шундан сўнг ҳожи Маккага қайтади ва Каъбани етти марта айланиб, тавоф қилади. Бу тавофнинг номи «Тавофул-Ифода»дир. Шундан сўнг у Сафо билан Марва орасини етти марта айланиб чиқиши қерак. Ушбу маросимларни бажариб бўлганидан сўнг ҳожи Минога қайтиб, ўша ерда кечанинг қолган қисмини ўтказиши лозим.

Олтинчи: Зулхижжанинг 11, 12, 13-кунлари. Бу кунлар араб тилида «Айямут-Ташриқ», яъни «гўшт қотириш кунлари» деб аталади.

Ҳожи шу 3 кун давомида Минода бўлади. Ҳар куни пешин намозидан сўнг у учта тош устуннинг ҳар бирига еттитадан кичик тошчалар отади. Аввал «Ас-Суғро» деб номланувчи кичик тош устунга, сўнг «Ал-Вусто» деб аталувчи ўрта тош устунга ва ниҳоят Жамротул-Ақоба деб номланувчи энг катта тош устунга тошчалар отади. Ҳар гал тошни отаётганда, баланд овоз билан «Аллоҳу Акбар!» дейди. Тошчалар Минонинг исталган еридан терилиши мумкин. Кичик ва ўрта устунларга тошчаларни отиб бўлганидан сўнг ҳожи Аллоҳга дуо қилади.

Ҳожи тошчаларни отиб бўлганидан сўнг Зулхижжанинг ўн иккинчи куни Минони тарк этиши мумкин. Бунга рухсат бор. Лекин шундай бўлса-да, ўн учинчи куни ҳам Минода қолиб, жамаротларга (тош устунларга) яна бир бора тошчаларни отишлик у учун яхшироқ ва фойдалари оқидир.

Эслатма: Зулхижжанинг ўн иккинчи куни Минони тарк этишини истаган ҳожилар буни қуёш ботишидан илгари қилишлари шарт.

Ҳажнинг якуни: Ҳожи Маккани тарк этишидан олдин Каъба атрофида «Тавофул-вадоъ» деб аталмиш видолашув тавофини адо этади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг видолашув ҳажлари

Тўқсон ёшда Мадинада вафот этган Жобир ибн Абдуллоҳ разияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳаёт бўлган энг охирги саҳобалари эдилар. Вафотларидан бир оз олдин Ҳусайннинг неваралари Муҳаммад ибн Али бир неча кишилар билан у кишининг зиёратига бордилар. Муҳаммад ибн Алиниңг айтишларича, у киши Жобирга ўзларини таништирганларида, у зот ниҳоятда хурсанд бўлиб кетдилар. Жобир разияллоҳу анху у киши-

нинг ҳаққига Аллоҳга хайрли дуолар қилиб, ўз уйлариға таклиф қилдилар. Шундан сўнг нима нарсани сўраш учун келган бўлсалар, ўшани сўрайверишилари мумкинилигини айтдилар.

Мұхаммаднинг айтишича, у саволлар беришни бошлаганида намоз вақти кириб қолди. Шунда Жобир ўзларининг калта ридоларини кийиб, намозга турдилар. Ридолари шунчалик калта әдик, устларидан қайта-қайта сирғалиб тушиб кетаверарди. Ёnlаридағи кийим жавонида каттароқ кийимлари ётган бўлса ҳам, у зот ўша кийимда намозларини тамомладилар. Намоздан сўнг Мұхаммад у кишидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг видолашув ҳажлари ҳақида батофси сўзлаб беришиларини илтимос қилдилар:

Жобир бармоқлари билан тўққизгача санадилар ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинада турғанларида дастлабки тўққиз йил мобайнида бирор марта ҳам ҳаж қилмаганликларини айтдилар. Ҳижратнинг 10-иили эса у зот оммага қарата ўша йили ҳажга бормоқчи эканликларини эълон қилдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Макка сафарида ҳамроҳ бўлиш ҳамда ҳажни тўғри йўсинда адо қилишни бевосита ўзларидан ўрганиш мақсадида ҳар ёқдан Мадинага одамлар оқиб кела бошлади. Ҳаж карвони Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бошчиликларида шаҳардан чиқиб, йўлга тушди ва Зул-Хулайфа деган жойга етиб, у ерда тахминан бир кун тўхтаб қолди. Зул-Хулайфада Абу Бакрнинг аёллари Асмо бинти Умайс Мұхаммад ибн Абу Бакр исмли ўғилларини туғдилар. Шунда Асмо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан нима қилишлари лозимлигини сўраш учун бир одам юбордилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга жавоб бориб юбориб, унда у ғусл қилиши, хос аъзоларига бир бўлак мато қўйиб, сўнг эҳром ҳолатига кириши кераклигини тайинладилар.

Зул-Хулайфада намозга имомлик қилиб берганларидан сўнг, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қасво номли тияларига миниб, уни яқин атрофдаги тепаликда жойлашган Байдоъ номли водий томон бошладилар. Жобир чор атрофга назар ташлаганда, кўз илғай оладиган барча жойда кўп сонли одамлардан кимдир маркабда, яна кимдир пиёда ҳолда у кишига ҳамроҳлик қилиб кетаётганини кўрарди. Жобир дедилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизларнинг орамизда кетар әдилар. У киши ваҳий қабул қила бошлаганларидан буён, биз у зот қаерда бўлмасинлар, кетларидан эргашиб юрар әдик». Мана шу Байдоъда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам баланд овозда қуидаги талбияни такрорладилар:

«Лаббайкаллоҳумма лаббайк! Лаббайка ла шарийка лака лаббайк. Иннал-ҳамда ваниньматла лака вал-мулк, ла шарийка лак».

Ўзбек тилида унинг маъноси қуидагича: «*Мана мен Сенинг олдингдаман, эй Аллоҳим, мана мен Сенинг олдингдаман! Сенинг бирон-бир шеригинг йўқдир, мана мен Сенинг олдингдаман! Барча мақтov ҳам, неъмат ҳам, мулку давлат ҳам Сеникидир. Сенинг бирон-бир шеригинг йўқ!*»

Саҳобалар ҳам овоз чиқариб, озгина қўшимча сўзлар билан ўзларининг талбияларини такрорлаб турдилар. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу қўшимчаларга қаршилик қилмай, ўзларининг талбияларини такрорлашда давом этавердилар. Жобир сўзларида давом этадилар: «Сафаримиздан асосий мақсад умрасиз ҳаж қилиш эди. Шунинг учун Байтуллоҳга етганимизда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳажарул-Асвадни⁵ ўпдилар, сўнг Каъба атрофида айланишни бошладилар. Аввалги уч айланишни у зот илдам қадамлар билан, кейинги тўрттасини эса ўртача қадамлар билан якунладилар. Шундан сўнг Иброҳим алайҳиссалом турған жойлари - Мақоми Иброҳимга бориб, овозларини чиқарган ҳолда қуидаги оятни ўқидилар:

⁵ Яъни «Кора Тош».

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﷺ

«Иброҳим мақомини намозгоҳ қилиб олинглар!» (Бақара сураси, 125-оят).

Кейин эса Каъба билан Мақоми Иброҳим ўртасидаги жойда икки ракаат намоз ўқидилар. Намозда «Фотиха»га «Кафируун» ва «Ихлос» сураларини зам қилдилар. Намоздан сўнг «Қора Тош»нинг олдига қайтиб, уни ўпдилар ва дарвозадан ташқарига чиқиб, Сафо тепалиги томон кетдилар. У ерга етганда, қуийидаги оятни ўқидилар:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِ اللَّهِ ﴿١٥٨﴾

«Албатта Сафо ва Марва Аллоҳнинг шиорлариданdir ...» (Бақара» сураси, 158-оят).

Сўнг «Мен саъйни Сафодан бошлиман, чунки Аллоҳ уни Марвадан аввал зикр қилган» дедилар. Шундан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Сафонинг Байтуллоҳ аниқравшан кўринадиган жойигача кўтарилилар. Кейин эса Каъба тарафга юзланиб, Аллоҳнинг Яккалиги ва Буюклигини эълон қилганча, шундай дедилар: «Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, У ягонадир, Унинг бирон-бир шериги йўқдир. Мулк ҳам Уницидир, мақтос ҳам Унга хосдир ва У барча нарсага Қодирдир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, У ягонадир, У (Араб жазирасини тўлиқ Исломга бўйсундириб) ўз ваъдасини рўёбга чиқарди, бандасига ёрдам берди ва бир Ўзи куфр қўшинларини маглуб қилди».

Улар бу сўзларни уч маротаба такрорладилар. Ҳар бири орасида дуо қилдилар. Шундан сўнг, Сафодан тушиб, Марва томон кетдилар ва Марвада ҳам Сафода қилган дуоларини такрорладилар.

Сўнгти бор Марвага келганларида, чўққига кўтарилилар ва ўз саҳобаларига шундай муарожаат қилдилар: «Мен ҳозир билган нарсани илгарироқ менга билдирилганида эди, мен ўзим билан қурбонлик учун чорвалар олиб келмас эдим ва ушибу тавоғ ва саъй (икки тепалик орасида югуриш)ни Умрадаги амалларнинг орасига киритиб юборган ҳамда Умрани адо этиб бўлгач, эҳромдан чиққан бўлар эдим. Бироқ, сизлардан кимки ўзи билан қурбонлик қилиши учун ҳайвон олиб келмаган бўлса, бу тавоғ ва саъйни Умра деб эътибор қилиб, эҳромларингизни ечишиниз мумкин». Буни эшитган Сурака ибн Молик ўрниларидан туриб: «Ё Расулуллоҳ! Бу буйруқ фақат шу ийлга тегишилими ёки келгусида ҳам шундай бўладими?» деб сўради. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бармоқларини бир-бирига киргизиб: «Умра ва ҳаж фақат шу ийл учун эмас, балки ҳар замон учун шундай кўринишда жамланган!» - дедилар.

Али разияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга қурбонликка аталган кўплаб жонлиқлар олиб Ямандан қайтганларида, аёллари Фотиманинг эҳром ҳолатидан чиқиб, рангли (гулли) кийимлар кийиб олганларини ва сурма суртиб олганларини пайқаб қолдилар. Али разияллоҳу анху бунга нисбатан ўз норозиликларини билдирилар. Аммо аёллари эҳромдан чиқишига оталарининг ўzlари, яъни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рухсат берганликларини айтдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Али разияллоҳу анхуга ўтирилилар ва: «Эҳром боғлаётган пайтингизда ниятингиз нима эди? (яъни, ниятингиз ҳажнинг ўзини адо этишишиди ёки ҳаж ва умранинг иккаласиними)», - деб сўрадилар. Али разияллоҳу анху ният қилганларида: «Эй Аллоҳ! Менинг ниятим Сенинг пайгамбарингнинг нияти кабидир», - деб айтганларини маълум қилдилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Мен қурбонлик учун аталган жонлиқни ўзим билан олиб келганим сабабли эҳромдан чиқа олмайман. Сизнинг ҳам ниятингиз менини каби бўлгани учун сиз ҳам эҳромдан чиқа олмайсиз», - дедилар».

Жобир давом этдилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Али томонларидан қурбонлик учун олиб келинган түяларининг умумий сони 100 та эди. Ўзи билан қурбонликка

ҳайвон олиб келмаган барча саҳобалар эхром кийимларини ечдилар ва соchlарини калталатдилар. Айни вақтда қурбонлик учун аталган жонлиқларини ўзлари билан олиб келгандар эса эхромда қолавердилар. Зулхижжанинг 8-куни бўлмиш «Тарвияҳ куни»да одамлар Мино томон юра бошладилар. Умра эхромини ечганлар эса бошқатдан ҳаж эхромига ўралдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қасво деган туяларида Минога келдилар ва пешиндан бомдодгача беш маҳал намознинг барчасини шу ерда имом бўлиб ўқидилар. Бомдоддан сўнг у киши қуёш чиқишини пойладилар. Қуёш чиққач, Арафот томон кетдилар. Бу ерда улар Намира деган жойда чодир тикишни буюрдилар. Қурайшликлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Машъарул-Ҳаромда тўхтаб ўтадилар дея ишонгандилар. Чунки жоҳилият даврида улар орасида бу нарса одат эди. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Машъарул-Ҳаром ҳудудида тўхтамай, Арафот ҳудудига кирдилар ва Намирада ўзлари учун қурилган чодирга жойлашдилар.

Қуёш ғарб томон бота бошлагач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қасвони миниш учун ҳозирлаб беришни буюрдилар ва уни миниб, Урана водийсининг ичкарисига йўл олдилар. Бу ерда у киши туяларида ўтирган ҳолда одамларга мурожаат қилдилар:

«Эй одамлар! Ноҳақ йўллар билан қон тўкишилик ва бирвларнинг мулкига тажовуз қилишилик шу кунингиз, шу ойингиз ва шу юртингиз қандай ҳаром қилинган бўлса, шундай ҳаром қилинди. Яхши билингки, жоҳилият давридаги барча урф-одатлар менинг оёқларим остида топталди, қавмдошлар ўртасидаги ўтмишидан қолган қонли адоварлар бекор қилинди. Мен ҳаммадан биринчи навбатда Омир ибнур-Рабоъа ибнүл-Ҳорис ибн Абдул-Муттолибга тегишили оиласизнинг даъвосидан воз кечдим. У Бану Ҳузайл қавми томонидан ўлдирилган бўлса ҳам, Бану Саъд қавми томонидан эмиздирилган. Шунингдек, ўтмишидаги судхўрликка доир барча даъволар бекор қилинди ва бу борада мен ҳаммадан биринчи навбатда ўз амаким Аббос ибн Абдул-Муттолибга тегишили даъволардан кечдим».

«Эй одамлар! Аёлларингизнинг ҳақ-ҳуқуқлари борасида Аллоҳдан қўрқинглар. Сизлар Аллоҳнинг номи билан уларни никоҳларингизга олдингиз ва улар фақат Аллоҳнинг ҳукми билангина сизларга ҳалол бўлдилар. Сизлар уйингизга киришини истамаган одамни уйга киргизмасликлари - сизларнинг аёлларингиз устидаги хос ҳақларингиздир. Бироқ, агар улар шу хусусда хатоликка йўл қўйсалар, сизлар уларга енгил жазо беришингиз мумкин. Аёлларингизнинг сизлар устингиздаги хос ҳақлари эса моддий имкониятингизга қараб уларни етарли миқдорда кийинтиргингиз ва таомлантиргингиздир».

«Эй одамлар! Мен ўзимдан кейин сизларга бир нарса қолдириб кетмоқдаманки, агар уни маҳкам ушласангиз ва кўрсатмаларига эргаисангиз - асло адашмайсиз. Бу Аллоҳнинг Китобидир».

«Эй одамлар! Ҳар бир мусулмон бошқа бир мусулмонга биродардир ва барча мусулмонлар бир-бирларига биродардирлар. Шунинг учун бир мусулмоннинг мулки бошқасига ҳаромдир, магар розилик билан берилган бўлса ундай эмас. Шундай экан, бошқа бирорга нисбатан ноҳақ бўлмангиз».

«Қиёмат куни сизлар (Аллоҳнинг рисолатини тўлиқ етказганим ёки йўқлиги борасида) сўралганингизда, нима деб жавоб берасизлар?»

Тўпланганлар бир овоздан: «Сиз бизга мукаммал илоҳий йўлланмани мумкин бўлган энг аъло йўсингизда етказганингизга ва бизларга энг яхши маслаҳатларни берганингизга гувоҳлик берамиз», - дейишди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қўрсаткич бармоқларини осмонга кўтардилар, сўнг у билан халойиққа ишора қилганча: «Эй Аллоҳ! Сен ҳам гувоҳ бўл! Мен Сенинг рисолатингни ва буйруқларингни бандаларингга улар тасдиқ қилганлариdek етказдим», - деб уч маротаба айтдилар.

Билол намозга аввал аzon, сўнг такбири иқомат айтдилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам пешин намозига имомликка ўтдилар. Билол яна бор намозга такбири иқомат айтдилар ва Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аср намозига имомлик қилдилар. Пешин ва аср намозларини жам қилиб ўқиб берганларидан сўнг туяларини миниб, Арафот томонга йўналдилар ва ўша ерда тўхтадилар. Арафотда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам туяларининг орқасини катта қоялар томонга ўтиридилар, олдини эса ўша ерда тўпланган катта халойиқ томонга қаратдилар. Қуёш ботиб, шомнинг қизил шафақи йўқолгунга қадар Қибла томонга юзланиб, туянинг устида ўтирганча қолдилар. Шундан сўнг туда Усома ибн Зайдни орқаларига миндириб, Муздалифа томон йўл олдилар.

Муздалифага етганимизда, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир аzon ва икки иқомат билан жам қилиб ўқилган шом ва хуфтон намозларига имомлик қилдилар. Аzon ва такбирлар ўртасида бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Шундан сўнг тонгга қадар дам олиш учун ётдилар. Тонг отгач, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир аzon ва бир иқомат билан Бомдод намозига имомлик қилиб бердилар. Сўнг туяларида Машъарул-Ҳаром томонга қараб кетдилар. У ерда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам турган ҳолатларида Қиблага юзланиб, бир оз муддат Аллоҳнинг Улуғлиги, Унинг Ягоналити ва Ҳожатбарорлигини мақтаб, дуолар қилдилар. Кун ёришиб, қуёш кўтарилишига оз қолганда, туда орқаларига Фазл ибн Аббосни миндириб, Минони тарк қилдилар.

Мухассир водийсининг энг қуий қисмига етиб келганларида, урғочи туяларини бир оз тезроқ юришга ундадилар. Сўнг ўрта сўқмоқ билан дараҳт ёнидаги энг катта тош устун - Жамратул-Ақоба томон юрдилар ва унга еттига тошча отдиilar. Ҳар сафар тошча отганларида «Аллоҳу Акбар!» деб айтдилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам водий ёнбағридан отган тошчалар майда тошчалар эди. Шундан сўнг у киши қурбонлик қилиш учун мўлжалланган жойга бориб, ўз қўллари билан 63 та туяни сўйдилар. Туяларнинг қолгани уларга қурбонлик келтиришда шерик бўлган Али томонидан сўйилди. Шундан сўнг Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар бир туянинг гўштидан бир бўлак олиб, уни пиширишни буюрдилар. Тайёр бўлгач, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Али унинг озгина гўштидан едилар ҳамда озгина шўрвасидан ичдилар. Кейин Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам урғочи туяларини миндилар ва Тавофул-Ифодани бажо қилиш учун Байтуллоҳ томон кетдилар. Маккада пешин намозига имомлик қилдилар, сўнг одамларга ичиш учун Замзам сувидан улашаётган ўз қавмлари Бану Абдул-Муттолиб олдига бордилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари учун ҳам сув сўрар эканлар, уларга шундай дедилар: «Агар мен одамларнинг менга эргашишиликдаги шитиёқларидан қўрқмаганимда эди, ушибу сув улашиши хизматини сизлардан зўрлик билан тортиб олган бўлардим, шунингдек унинг сувини сиз билан бирга тортган бўлардим». Улар Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бир чеълак сув беришли. У зот сувдан ичиб қониқдилар».